

08.10.2022
ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

ТЕМА: Україна і світ на порозі XX ст.: основні тенденції соціально-економічного, політичного та культурного розвитку. XX століття у світовій історії. Періодизація історії України XX ст.

Завдання і структура курсів історії України та всесвітньої історії XX – початку XXI ст.
Особливості курсу історії України 1914–1945 рр.

Мета: проаналізувати основні тенденції соціально-економічного, політичного та культурного розвитку. XX століття у світовій історії та періодизацію історії України XX ст., визначити основні завдання і структуру курсів історії України та всесвітньої історії XX – початку XXI ст., виховувати патріотичні почуття та повагу до свого народу.

Тип уроку: формування компетентностей

ХІД ЗАНЯТТЯ

III . Вивчення нового матеріалу

1. Основні тенденції соціально-економічного, політичного та культурного розвитку.
2. XX століття у світовій історії.
3. Періодизація історії України XX ст.
4. Завдання і структура курсів історії України та всесвітньої історії XX – початку XXI ст.
5. Особливості курсу історії України 1914–1945 рр.

1. Робота з поняттями

Індустріалізація — процес створення крупного машинного виробництва. Джерелами засобів для індустріалізації можуть бути як внутрішні ресурси, так і кредити, інвестиції капіталів з розвинених країн. В Україні процес індустріалізації закінчився наприкінці XIX ст.

Поняття модернізації. Основні ознаки модернізації

Модернізація означає зміни відповідно до сучасних умов, тобто осучаснення. Тому під модернізацією найчастіше розуміють процес оновлення суспільства будь-якої епохи, в тому числі й вдосконалення сучасного суспільства.

У суто науковому сенсі під модернізацією розуміють процес переходу від традиційного, аграрного суспільства до сучасного, індустріального. Модернізаційний процес відбувався в різних сферах: економічній, соціальній, політичній та духовній. Проте за темпами та інтенсивністю змін він був нерівномірним у різних галузях, що й зумовлювало його специфіку в різних країнах.

Основні ознаки модернізації, які охоплюють всі сторони життя суспільства:

- **у сфері економіки** — впровадження нових технік, технологій, технічний розподіл праці, обмін діяльності, розвиток ринку товарів, грошей та праці;
- **у соціальній сфері** на першому плані перебуває формування нового типу людини — підприємливої, активної. Зростає соціальна мобільність суспільства, що веде до виникнення нових станів і прошарків, а це, у свою чергу, посилює соціальне напруження. Відбувається перехід від великої патріархальної родини до так званої малої сім'ї з повною рівністю батьків, дітей, чоловіка та жінки;
- **у політичній сфері** модернізація пов'язана із виникненням централізованих держав, централізацією та уніфікацією всіх галузей суспільного життя, бюрократизацією управління, включенням широких народних мас у політичний процес, встановленням демократії та демократичних інститутів у суспільстві;
- **у духовній сфері** відбувається утвердження нової світської системи цінностей, освіта набуває масового характеру. Зростає побутовий, культурний, правовий рівень населення.

Отже, модернізація в різних країнах за неоднакових історичних умов відбувалася еволюційним шляхом поступових реформ та змін або революційним — шляхом переворотів, соціальних конфліктів, революцій.

Етапи модернізації

Модернізаційні процеси, як і будь-які інші історичні явища, проходять у своєму розвитку певні етапи.

В українських землях процес модернізації збігається з кризою українського традиційного суспільства. Фундаментальними ознаками традиційного суспільства, на думку відомого захисного соціолога Е. Тофлера, є земля як основа усього життя, економіки, культури; простий розподіл праці та децентралізована економіка; розгалужена соціально-станова диференціація, коли місце в житті людини, в соціальній ієрархії зумовлювалося її походженням; велика патріархальна родина, авторитарний тип влади, незаперечний авторитет церкви в духовному житті суспільства.

Традиційне суспільство було зруйноване промисловою революцією.

Криза традиційного українського суспільства полягала у децентралізації економіки. Окремі українські землі, культурно-територіальні регіони — Слобожанщина, Малоросія-Україна, Новоросія, Правобережжя, західноукраїнські землі — не були пов'язані між собою спільними економічними інтересами. Економічні зв'язки між ними мали несистематичний, усталений характер. Утверджувалася тенденція самобутнього розвитку новоприєднаних територій, наприклад у Наддніпрянщині — степової та правобережної України. Вкрай нерівномірним був і соціальний розвиток в українських землях. Станова еліта, що сформувалася зі старшинської аристократії, тобто аристократичних родів, традиційного українського суспільства збереглася лише на двох українських територіально-етнічних масивах — Слобожанщині та Лівобережжі. На півдні формувалося так зване «нове дворянство», яке включало не лише український елемент, але й російський, чужоземний. На Правобережжі соціальна еліта була спольщена. У західноукраїнських землях функції соціальної еліти перебрало на себе греко-католицьке духовенство. У політичному житті українського населення державна традиція нехтувалася, що відбувалося шляхом інтеграції української спільноти до політичних структур інших держав — Росії, Австрії, Польщі, Румунії, Угорщини.

У культурній сфері криза українського традиційного суспільства виявлялася у нехтуванні національними традиціями і формами в освіті, церковному житті, мистецтві.

У Наддніпрянській Україні система освіти, наприклад, зазнала русифікації, що було цілеспрямованою політикою російського уряду; в Галичині — полонізувалася, в Буковині — онімечувалася та румунізувалася, у Закарпатті — мад'яризувалася тощо.

Наступна віха у модернізаційному процесі в Україні — це промисловий переворот (промислова, технічна революція), сутність якого полягала у переході від ручної до машинної праці. У різних країнах, у різні історичні періоди промисловий переворот, або революція, мали свої особливості. В українських землях (у більш завершеному вигляді в Наддніпрянщині) промисловий переворот пройшов дві стадії:

- **у 40–50-ті рр. XIX ст.** промисловий переворот розпочався в легкій промисловості і був ініційований «знизу» завдяки підприємницькій активності окремих вихідців з різних соціальних груп — дворянства, купецтва, міського населення, кріпосних селян;
- **у 60–80-ті рр. XIX ст.** промислова революція триває й охоплює галузь важкої промисловості, транспорту. Тут ініціатором змін в економіці виступає уряд, що було зумовлено його невдачами, прорахунками в зовнішньополітичній та військовій сферах (Кримська війна), які засвідчили неефективність та відсталість економіки Російської імперії. Словом, промислова революція на цьому етапі відбувалася «зверху» і була пов'язана з інтенсивними процесами індустріалізації економіки окремих українських територій, зокрема півдня.

Наступний етап модернізаційних процесів в Україні характеризується формуванням ознак індустріального суспільства. Класична модель індустріального суспільства передбачає:

- **у галузі економіки** — створення нової енергетичної бази, пов'язаної з продукуванням замість сили м'язів, води, сонця, вітру нових енергетичних джерел — нафти, вугілля, газу,

електричного струму, а також суцільну індустріалізацію (виробництво машин заради машин), виникнення корпорацій, ринкової економіки;

- **у галузі соціальній** — процес переходу до малої сім'ї, зростання соціальної мобільності, бурхливу урбанізацію внаслідок переміщення виробництва з села до міста, «з поля — на завод»;
- **у галузі політичній** — формування громадянського суспільства, демократичних свобод та правової держави;
- **у духовній сфері** — перехід від аристократичної до демократичної культури. Освіта будувалася за фабричною моделлю, оскільки основна її мета полягала в тому, щоб навчити пунктуальності, механічної одноманітної праці. Відбувся розвиток та виникнення нових каналів комунікації, таких як поштова служба, преса, радіо, телеграф, телефон тощо;
- **у психологічній сфері** — нові засоби комунікації, що збільшували кількість інформації здалеку, внаслідок чого місцеві інтереси відступали, пробуджувалася національна свідомість.

Поети прославляли «національний дух», історики відкривали «забутих героїв», літературу, фольклор, композитори створювали національні гімни. «Все це сталося саме тоді, — стверджує американський соціолог Е. Тофлер, — коли виникла потреба індустріалізації. Коли ми осмислимо індустріальну потребу інтеграції, стане очевидним і смисл поняття національної держави». На його думку, нації — це не «духовні утворення», або «ментальні спільноти», або «спадщина пам'яток», нація — «це феномен Другої хвилі... сплав двох складових: уніфікованої політичної системи та уніфікованої економіки».

Регіональні особливості модернізації

В Україні модернізаційні процеси мали свої особливості. Початок модернізації тут припадає на другу половину XVIII ст. У Наддніпрянській Україні цей процес був пов'язаний з ліквідацією решток автономного устрою в політичній сфері, «тихою» революцією в соціальній сфері, перетворенням української старшинської верхівки на російське дворянство, централізацією та бюрократизацією управління російською імперською машиною. Модернізаційні тенденції в духовному житті збігалися з першими кроками українського культурно-національного відродження.

У західноукраїнських землях модернізаційні імпульси стали відчутними внаслідок включення їх до складу Австрійської держави і проведення віденським урядом широкої програми реформ, що призвели до важливих зрушень в економічній, соціальній, культурній та релігійній галузях життя українського населення Галичини, Буковини та Закарпаття. Якщо модернізаційний процес в східно- та західноукраїнських землях розпочався майже одночасно, то його перебіг на цих територіях мав свої особливості й динаміку. Оскільки, вважає російський дослідник Б. Миронов, модернізація — це нерівномірний процес у різних сферах суспільства (політичній, соціальній, економічній, культурній), то за рахунок однієї з найбільш розвинених сфер можна подолати відсталість інших.

З огляду на історичні традиції, стан політичного життя, соціально-економічний потенціал двох українських макрорегіонів, процес модернізації в Наддніпрянській Україні починався з економіки, а в західноукраїнських землях — з політичних реформ австрійського уряду, піком яких стала революція 1848 р., що принесла українському населенню Галичини, Буковини та Закарпаття скасування кріпацтва та надання виборчих прав.

Україна в Першій світовій війні

Перша світова війна стала важким випробуванням для українського народу. Через територію України проходила лінія фронту, яка розділяла не тільки ворожі армії, але й український народ на дві частини. Регіони Галичини і Наддніпрянської України, які не потрапляли безпосередньо в зону бойових дій воюючих армій, ставали їх найближчим тилом і несли на собі важкий тягар постачання, розквартирування військ, лікування поранених, розміщення сотень тисяч біженців та евакуйованих.

Особливого драматизму перебігу війни на території України надавала та обставина, що в арміях противників — Росії, з одного боку, і Австро-Угорщини, з іншого, — воювали українці. Отже, для України війна набула братовбивчого характеру. Тобто українці вимушені були вбивати один одного заради інтересів двох імперій.

На початку війни частина українців була переконана, що ціною допомоги одній з воюючих

сторін можна буде домогтися поліпшення свого національно-культурного становища. Та ці сподівання швидко розвіялися. Охоче використовуючи людські й матеріальні ресурси України для ведення війни, Росія та Австро-Угорщина не поспішали створювати Українську автономію. Навпаки, окупація Галичини російськими військами у 1914 — на початку 1915 р. супроводжувалась таким розмахом русифікації і такими масштабами репресій проти українства, що це викликало обурення в усьому цивілізованому світі.

У ході війни дедалі більше українців, як членів українських національних партій, так і позапартійних громадян, переконувалися, що Російська та Австро-Угорська імперії жодним чином не враховують національних інтересів українців. За цих умов національно-визвольний рух набував дедалі радикальніших форм.

Участь у воєнних діях мільйонів українських селян, мобілізованих до російської і австро-угорської армій, істотно змінила їх.

Війна сприяла росту національної свідомості. На питання «Хто ви?» вони відповідали «православні» або «полтавці» чи «чернігівці». Надзвичайно рідко говорили «українці», ніколи — «поляки» чи «росіяни». Але, потрапивши в багатонаціональні за своїм складом військові з'єднання, спілкуючись щоденно з представниками інших національностей, вони швидко усвідомлювали свою етнічну приналежність. Усвідомленню українськими солдатами себе як представників окремої нації сприяло їх спілкування з населенням окупованих територій, зокрема західноукраїнських, де люди розмовляли зрозумілою для них мовою.

Українська революція 1917–1921 рр. (Визвольні змагання 1917–1921 рр.) — це черга подій, метою яких було політичне самовизначення українського народу шляхом поновлення та захисту державності.

Визначальний вплив на початок Української революції мала Лютнева (1917) революція в Росії, яка сприяла поваленню самодержавного режиму та утвердженню демократії.

Під її впливом на території України посилюється національно-визвольний рух, який переростає в Українську революцію. Її головний історичний зміст — боротьба українського народу за своє національне і соціальне визволення, створення власної соборної демократичної держави зі справедливим суспільним устроєм.

Після кількох років тяжкої боротьби на декількох фронтах незалежна Україна зазнала поразки й, зрештою, українські землі залишилися поділеними між СРСР, Польщею, Румунією та Чехословаччиною.

Протягом цього періоду на етнічних українських землях було створено декілька держав, які відстоювали ідею незалежності.

Визвольні змагання були пов'язані також з боротьбою проти масштабної зовнішньої агресії. В умовах громадянського непокою помітну роль відігравали також місцеві «самостійні» керівники: українські отамани, повстанці.

2. Робота з поняттям

Модернізм — напрям у мистецтві, якому притаманні раціоналізм і функціональність індустріалізації, індивідуалізм, прагнення підкреслити національні мотиви та традиції.

3. Періодизація історії України протягом «короткого» ХХ ст.

1914-1918 — Перша Світова війна

1917-1921 рр. — Українська національна революція

1921-1928 рр. — період НЕПУ

1929-1939 рр. — період сталінського штурму;

1939-1945 рр. — Друга світова війна

1945-1953 рр. — останній період сталінізму;

1953-1964 рр. — період десталінізації;

1965-1985 рр. — загострення кризи радянської системи;

1985-1991 рр. — криза радянської державності, розгортання національно-демократичного руху;

24.08.1991р. — проголошення незалежної Української держави.

4. Завдання курсу – ознайомлення із соціальним і моральним досвідом минулих поколінь, який допоможе задовольнити та змінити патріотичні та громадянські позиції.
5. Найвагомішою особливістю курсу історії України є його узгодженість з курсом всесвітньої історії.

Особливість курсу – за допомогою практичних занять дає формування різноманітних практичних навичок, уміння аналізувати документ, порівнювати його зміст.

IV. Домашнє завдання

Опрацювати матеріал та зробити конспект